

SALGIN EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Abdulkadir IŞIK, 0000-0002-7501-1973

Geliş Tarihi/Received

20.08.2021

Kabul Tarihi/Accepted

28.08.2021

Yayın Tarihi/Published

30.08.2021

Correspondence: Abdulkadir IŞIK, Prof.Dr., Trakya Üniversitesi, İİBF Fakültesi, Maliye Bölümü, Email:abdulkadirisik@trakya.edu.tr

Özet

Günümüzde yaşanan COVID-19 salgını özelinde dünya genelinde yaşanmakta olan değişiklikler bütüncül olarak değerlendirildiğinde salgınların sadece tıbbi veya biyolojik olarak değil sosyo-ekonomik özellikleri ile de ele alınması gerekmektedir. Salgının ekonomik ve sosyal etkileri en az tıbbi etkileri kadar önem taşımakta öyle ki bu etkiler enfekte olmayan bireylerde farklı sağlık problemlerinin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu çalışmada COVID-19 salgısı sonrasında dünya genelinde belirgin bir şekilde hissedilmiş olan ekonomik göstergeler incelenmiştir. Buna göre COVID-19 salgının ekonomi üzerindeki etkileri bütüncül bir şekilde ele alınarak salgından olumlu ve olumsuz olarak etkilenmiş olan sektörler tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilmiş olan sonuçlar doğrultusunda ülkelerin salgınla mücadele kapsamında aldıkları ekonomik tedbirlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Salgın, Ekonomi, COVID-19

GİRİŞ

Bugün özellikle yaşanan COVID-19 “pandemi” süreciyle beraber salgınlara ilişkin çeşitli terimlerin daha sık kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Geçmişten beri bir takım halk sağlığı problemlerini ifade etmek için kullanılan ve bulaşıcı hastalıkların görüldüğü coğrafi alanlar, bir hastanın hastalığı bulaştırdığı kişi sayısı (reproductive number), nüfusta yaygınlığı ve semptomların farklılaşp farklılaşmadığına göre değişen ifadeler burada açıklanacaktır.

Öncelikle salgınları ifade etmek için kullanılan endemi, epidemi ve pandemi kavramları ile sporadik kavramı açıklanacak, ardından bulaşıcı hastalıklara ilişkin bazı temel kavramlara yer verilecektir.

Endemi: Literatürde sıklıkla epidemi ile karıştırılan endemi kavramı esasında bir hastalığın veya enfekte edici ajanın (infectious agent) belirli bir coğrafi alanda veya popülasyon grubunda sürekli olarak var olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla burada bu kavram ile hastalığın sonlanmaması, sürekli var olması ifade edilmektedir. Endemik hastalıklar holoendemik (holoendemic) veya hiperendemik (hyperendemic) olabilmektedir. Holoendemik hastalıklarda enfeksiyon yaygın olmasına rağmen kazanılan bağışıklık nedeniyle semptomlar yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir. Özellikle sıtma gibi hastalıklar holoendemik olarak tanımlanmaktadır. Burada nüfusun büyük bir çoğunluğu sıtmaya yakalanma riski taşıırken, beş yaş altı çocuklarda hastalığa karşı duyarlılık yüksektir. Hiperendemik kavramı ise bir hastalığın devamlı olarak tüm yaş grupları için yüksek oranda görülme sıklığının olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Varge, 2014; Webb, Bain ve Page, 2017; Stich vd., 2006).

Epidemi: Endemi kavramı bir hastalığın bir bölgede sürekli var olması anlamında kullanılırken, epidemi kavramı ise bir hastalığa ilişkin vakaların beklenenden daha yüksek şekilde artması olarak ifade edilmektedir. Burada beklenen vakalara bağlı olarak gerçekleşen olay küçük çaplı bir salgın veya hastalık patlaması olarak ifade edilebilecek bir “outbreak” veya daha genel bir salgın olarak tanımlanabilmektedir. Bu tip bir salgının çok daha geniş sayıda insanı etkilemesi ve uluslararası sınırları aşması durumunda ise bu olaya “pandemi” adı verilmektedir (Varga, 2014; Webb, Bain ve Page, 2017). Epidemi kelimesi ile genellikle bulaşıcı bir hastalığa ilişkin

vakaların beklenenden yüksek şekilde artması ifade edilirken, modern epidemiyolojide bulaşıcı olmayan bir takım hastalıklar da epidemi olarak ifade edilmektedir (Woodley vd., 2016). Bu bölümde ise bu tür kavramlar bulaşıcı hastalıkları nitelemek için kullanılmıştır.

Endemi ve epideminin hayvanlardaki karşılığı **enzootik** ve **epizootiktir**. Endemi ve epidemi kavramlarına benzer şekilde enzootik, bir hastalığın bir hayvan popülasyonu içerisinde sürekli olarak var olması, epizootik ise bir hastalığın bir hayvan popülasyonu içerisindeki beklenmeyen artışıdır (Varge, 2014; Vega ve Kaya, 2012; Wobeser, 2007).

Pandemi: Bir epideminin büyük bir coğrafi alana yayılması ve büyük bir hızla artması pandemi olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak bir hastalığın pandemi olarak nitelendirilebilmesi için üç özelliğe sahip olması gerektiği ifade edilmektedir. Birincisi, ortaya çıkan hastalığın etkilediği popülasyon için yeni bir hastalık olması; ikincisi, insanları enfekte eden ajanın ciddi rahatsızlıklara sebep olması ve üçüncüsü, enfekte edici ajanın kolaylıkla ve süreğen şekilde yayılmasıdır (Varga, 2014; Cameron vd., 2019).

Endemi, epidemi ve pandemi kavramlarını özetle açıklamak gerekirse; endemi belirli bir hastalığın belirli bir popülasyondaki olağan/alışılmış varlığıdır. Epidemi, belirli bir hastalığın belirli bir popülasyonda olağan varlığını açıkça aşması olarak tanımlanabilir. Pandemi ise kısaca dünya genelinde geniş popülasyonları etkileyen epidemiler olarak ifade edilebilir (Merson, Black ve Mills, 2011).

Unutulmaması gereken diğer bir nokta, bir hastalığın zaman içerisinde gösterdiği özelliklere göre farklı kavramlarla nitelenebileceğidir. Örneğin HIV/AIDS öncelikle epidemi, ardından pandemi olarak nitelendirilmiş, günümüzde endemik ve kronik bir hastalık olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Öte yandan çeşitli hastalıklar endemi ve epidemi çizgileri arasında zaman zaman farklı noktalarda konumlanabilmektedir (Dry ve Leach, 2010).

Sporadi: Sporadik hastalık kavramı endemi, epidemi ve pandemi kadar sık kullanılsa da epidemiyolojide sıklıkla kullanılan diğer bir kavramdır. Sporadi, bir hastalığın bir bölgede ara sıra, düzensiz ve gelişigüzel olarak görülmesi olarak tanımlanmaktadır (Magnus, 2012; Woodley vd., 2016).

Enfeksiyon: İlgili hastalığa yol açan mikroorganizmanın bulaş yollarından biriyle insan ya da hayvan bedenine girmesi ve burada yerleşerek çoğalması durumu olarak tanımlanabilir (Tyagi ve Pande, 2007).

Enfeksiyon kaynağı: Enfeksiyon etkeninin yerleşip içerisinde yaşadığı ve başkalarına da bulaşabildiği insan, hayvan, bitki vb. varlıkları ifade etmektedir (Sastry ve Bhat, 2018).

Bulaşma yolu: Enfeksiyon etkeninin bir canlıdan diğerine taşınmasına neden olan her türlü olay veya etkeni ifade etmektedir (Bennett, Jarvis ve Branchman, 2007).

Konak: Enfeksiyon etkeninin içerisinde yaşamaya olanak bulduğu canlılardır (Yaralı, 2019).

İnkübasyon dönemi: Etkenin vücuda girmesi ile hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar geçen dönemi ifade etmektedir. Bu süre her enfeksiyon hastalığında aynı değildir. Bu nedenle enfeksiyonlara yönelik koruma önlemleri alınması ve hastalığı kontrol etme çabalarında bu sürenin bilinmesi önem arz eder (Patil, 2018).

Portör: Klinik olarak hastalık belirtileri göstermeyen enfekte kişileri ifade eder (Yaralı, 2019).

Salgınlara ve bulaşıcı hastalıklara ilişkin yukarıda yer alan temel kavramların sayısı artırılabilir. Burada hastalıkların dönemleri, hayvanlardan insana bulaşma ile ilgili kavramlar, enfeksiyon etkenlerinin ne olduğu ile ilgili kavramlar, bulaşma yollarına ilişkin kavramlar, enfeksiyon kaynağıyla ilgili kavramlar vb. şekilde diğer temel kavramların açıklanması da mümkündür. Ancak konudan uzaklaşmamak adına sadece, günümüzde salgınlara ilgili sıklıkla kullanılan kavramlar açıklanmıştır. Temel kavramların açıklanmasının ardından, geçmişten günümüze dünyada yaşanan büyük salgınlardan bazıları açıklanarak etkilerine değinilecek, ardından bugün varlığını sürdüren Yeni Koronavirüs hastalığı açıklanacaktır.

DÜNYA TARİHİNDE ÖNEMLİ SALGINLAR

İnsanlık, tarihi boyunca çok sayıda hastalıkla mücadele etmiş, bu hastalıklar toplumlar üzerinde çeşitli etkiler bırakmış, bazıları milyonlarca insanın yaşamını tehdit etmiş ve çok ciddi ekonomik, sosyal, politik ve psikolojik etkileri olmuştur. Salgın hastalıklara ilişkin erişilebilen en eski kanıtlar günümüzden beş bin yıl kadar önce, Çin'de yer alan bir köyde insanların topluca öldüğü ve topluca gömüldüğünü ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde, burada yaşanan salgının bir enfeksiyona bağlı olarak ortaya çıktığı, bölgede yaşayan her yaşta insan gruplarını etkilediği ve yakın coğrafi konumda olan başka bir bölgede de aynı dönemde insanların topluca gömüldüğü ve yakıldığına ilişkin kanıtlar elde edilmiştir. Öte yandan aynı dönemde İsviçre'de de benzer şekilde insanların toplu olarak hayatlarını kaybettiği ve gömüldüğü

tespit edilmiş, yapılan araştırmalar burada yaşanan toplu ölümlerin bir enfeksiyondan kaynaklandığını ortaya koymuştur (Jarus, 2020; Choi, 2018; Tapısız ve Kıykaç Altınbaş, 2020).

Göröldüğü gibi salgın hastalıkların tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Öte yandan günümüzün modern ulaşım olanakları aynı zamanda hastalıkların taşınmasında da önemli bir rol oynamakta, bu nedenle salgınlar eskisinden daha hızlı bir şekilde ortaya çıkabilmektedir (Parıldar, 2020). Salgın hastalıklar genellikle doğada çalkantı yaratabilecek düzeydeki olayların akabinde yaşanmaktadır. Savaşlar, nüfusun çok hızlı artması, doğal afetler, kıtlık, iklim değişiklikleri, evsizlik gibi sosyo-ekonomik sorunlar, çevre kirliliği gibi unsurların bazı salgın hastalıkları harekete geçirebildiği bilinmektedir. Örneğin Asya kıtasındaki gecekondularda HIV, Kuzey Amerika'daki ekonomik düzeyi düşük yerleşimlerde ise hantavirüsün yayıldığı görölmüştür. Tarih boyunca yaşanan salgın hastalıkların incelenmesi, günümüzde yaşanan ve yaşanabilecek diğer salgınların daha iyi anlaşılabilmesini olanaklı kılabilir. Geçmişte yaşanan salgınların hijyen önlemlerini geliştirdiği, hemşirelik hizmetlerinin gelişmesine yol açtığı, aşı çalışmalarının ilerlemesini sağladığı, karantina uygulamalarını geliştirdiği, vektör kontrolünün temelini oluşturduğu görölmektedir (Parıldar ve Dikici, 2020).

Bilim insanları virüs veya bakterilerin ilk olarak ne zaman insanoğlunu enfekte etmeye başladığını araştırmaktadırlar. Burada genetik varyasyonlar incelenmekte, böylece eldeki bakteri veya virüsün ne kadar zamandır insan konaklarda yaşadığına dair kestirim yapılması mümkün olmaktadır. Doğada bulabildikleri veya avlayabildikleri besinleri tüketen ilk insanların daha uzun boylu ve güçlü oldukları bilinmektedir. Yaklaşık on bin yıl önce tarım yapmaya ve bazı hayvanları evcilleştirmeye başlayan insanoğlunun nüfusu da hızla artmıştır. Ancak bu zamana gelindiğinde, bir insan canlısının ortalama sağlık durumunda yaşanan düşüş dikkat çekmektedir. Benzer şekilde iskeletlerinin daha kısa olduğu görölmüştür. Bu dönemde yaşamış insanlarda beslenme bozuklukları ve kronik hastalıkların daha sık görölmeye başladığı tespit edilmiştir. Burada yerleşik yaşama geçişin epidemileri artırdığı ve bu kötüleşmenin de sebebinin sağlığı olumsuz etkileyen bu durumlar olabileceği ifade edilmektedir. Zira yerleşik yaşama geçişin, kalabalık köy ve kasabaların kurulmasına ve insanların insan atıkları ve çöplerle iç içe yaşamaya başlamasına sebep olduğu bilinmektedir. Köy ve kasabalarda bir arada yaşayan insan toplulukları zaman içerisinde bir takım hastalıklara karşı bağışıklık geliştirse de diğer topluluklarla gerçekteştirilen temaslar neticesinde çok sayıda mikroorganizma, bu mikroorganizmalara alışık olmayan toplumlarda büyük salgınlara yol açmıştır. Öte yandan geniş topluluklara yayılan bazı mikroorganizmalar ise mutasyon geçirerek ölümcül formlara

bürünmüştür. Bununla birlikte, evcilleştirilen ve sahipleriyle yakın konumda yaşayan hayvanlarla artan temaslar da diğer bir mikroorganizma kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Bütün bu sebeplerle beraber çiçek, grip, hıyarcıklı veba, tüberküloz gibi ölümcül hastalıklar hızla yayılmıştır. Her ne kadar bu hastalıkların bazılarında karşı bazı toplumlarda bağışıklık gelişmiş olsa da, insanlarda yeni görülen veya önceden bilinen ama mutasyon geçiren mikroorganizmalar, değişen çevre koşulları, savaşlar, kıtlıklar gibi sebeplerle yeni salgınlar yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir (Youngerman, 2008).

Burada insanlık tarihinde önemli bir yer edinmiş olan bazı salgın hastalıklara değinilecek ve son dönemlerde yaşanan salgınlar irdelenecektir. Ardından Yeni Koronavirüs salgınına ilişkin bilgiler verilerek bu salgının etkileri değerlendirilecektir.

1-Çiçek Hastalığı (Smallpox)

Çiçek hastalığı yüzyıllar boyunca devam etmiş, dünyanın çeşitli yerlerinde farklı dönemlerde çok ciddi salgınların yaşanmasına sebep olmuştur. Örneğin on beşinci yüzyılda Avrupalılar tarafından Yeni Dünya'ya taşınan hastalıklar neticesinde dünya nüfusunun %10'u hayatını kaybetmiş ve bunların %30'una çiçek hastalığı sebep olmuştur (Tapısız ve Kıykaç Altınbaş, 2020). Çiçek hastalığı on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar en tehlikeli ve ölümcül hastalık olmaya devam etmiştir. Sadece yirminci yüzyılda ise tahminen 300 milyon insanın ölümüne sebep olmuştur. İki klinik formda etkili olmuştur. İlk ve yaygın form (variola major) yaygın olarak görülmüş ve mortalite oranı %20 ile %40 arasında değişmiştir. İkinci form ise (variola minör) daha hafif seyretmiş ve mortalite oranı %1 civarında gerçekleşmiştir (LeMay, 2016). Çiçek hastalığı son derece bulaşıcı olan viral bir hastalıktır. Çiçek hastalığında yaygın kanının aksine kesin bir tedavi yöntemi yoktur, ancak çiçek hastalığına karşı geliştirilen aşı neticesinde hastalığa karşı bağışıklık kazanılması mümkündür. 1979 yılında yaygın aşılama ile erdike edilmiştir (Ferguson vd., 2003).

2-Veba Salgınları

Veba, enfeksiyon etkeni bakteri olan bir hastalıktır. Farelerden etken bakteriyi alan pireler hastalığı insanlara taşımışlardır. Yüksek mortalite oranlarına sahip olan veba salgınlarında genellikle septisemi ve pnömoni nedeniyle ölümler gerçekleşmiştir. Dönem dönem salgınlara yol açan veba hastalığı özellikle 541, 1347 ve 1894 yıllarında büyük çaplı salgınlara sebep olmuştur. 541 yılında Mısır'da başlayan veba hastalığında eski dünya nüfusunun yarısının

kaybedildiği tahmin edilmektedir (Parıldar, 2020). 1347 ile 1351 yılları arasında Avrupa'da etkili olan diğer bir veba salgınında ise Avrupa nüfusunun üçte birinin bu hastalık nedeniyle hayatını kaybettiği belirtilmektedir. Dünyaya yayılmasıyla beraber dünya genelinde 75 milyon kişinin hayatını kaybetmesine neden olduğu bilinmektedir (Tapısız ve Kıykaç Altınbaş, 2020). Üçüncü büyük veba salgını ise 1898-1918 yılları arasında on milyondan fazla Hintli'nin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren koruyucu hekimlik çabalarının artırılması ve bir takım antibiyotiklerin kullanılmaya başlanması ile durdurulsa da hala küçük çaplı salgınlar görülebilmektedir (Benedict, 1996; Keeling ve Gilligan, 2000; Parıldar, 2020).

3-İspanyol Gribi

1918 ile 1920 yılları arasında etkili olmuştur. H1N1 virüsünün bir alt türü kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyılda yaşanan en ölümcül salgın olarak bilinmektedir. İlk olarak savaşa giden askerler arasında hafif bir dalga ile başlamış, ardından milyonlarca insanı öldüren bir salgına dönüşmüştür. Salgından dolayı yaşanan ölümlerin kırk milyondan fazla olduğu ifade edilmektedir. Bununla beraber dünya nüfusunun üçte biri ile yarısı arasındaki bir nüfusu enfekte ettiği tahmin edilmektedir (Dündar, 2020; Cinel, 2020; Shortridge, 1999).

4-Asya Gribi ve Hong Kong Gribi

Influenzanın uzun yıllardan beri insanlarda hastalık yaptığı ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine yol açtığı bilinmektedir. Virüsün A tipi insanlarda, kanatlı hayvanlarda ve domuzlarda, B ve C tipi ise sadece insanlarda epidemiler oluşturmaktadır. 1918 yılında H1N1 tipiyle İspanyol Gribi, 1957-58 yılında H2N2 tipiyle Asya Gribi, 1968 yılında ise H3N2 tipiye Hong Kong Gribi salgınlarına neden olduğu bilinmektedir (Ceyhan, 2006; Macfarlane ve Lim, 2005). Asya Gribi neticesinde 1.5 milyon insan hayatını kaybederken, Hong Kong Gribi 1 milyondan fazla kişinin ölümüne neden olmuştur (Kara, 2010).

5-Kolera Pandemileri

Kolera pandemileri genellikle su kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır. Akut ve şiddetli ishal ile kendini göstermekte, bu sebeple vücudun kısa sürede büyük miktarda su kaybetmesine neden

olmaktadır. Tarihte 1817 ile 1975 yılları arasında çok sayıda salgına neden olan Kolera nedeniyle milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir (Tapısız ve Kıykaç Altınbaş, 2020).

6- HIV/AIDS Pandemisi

İnsan bağışıklık yetmezliği virüsünün (HIV) etken olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. Virüs insanlarda bağışıklık sisteminin çökmesine neden olmakta, bu durumda da AIDS yani “Edinilmiş Bağışıklık Eksikliği Sendromu” ortaya çıkmaktadır (Tapısız ve Kıykaç Altınbaş, 2020). 1981 yılında ilk HIV/AIDS vakaları tanımlanmış, ancak vakaların az olması ve homoseksüel erkeklerde görülmesi nedeniyle pek ilgi çekmemiştir. Ancak zaman içerisinde heteroseksüel bireylerde görülmeye başlanması, anneden bebeğe geçtiğinin fark edilmesi ve vaka sayılarının artmasıyla beraber dünyanın ilgisi bu hastalık üzerine yoğunlaşmıştır (Tümer ve Ünal, 2001; Taşdelen-Fışgın vd., 2009). HIV/AIDS pandemisi hala sürmekte olan bir pandemidir ve kesin bir tedavi yöntemi yoktur. Ancak HIV Pozitif bireyler çeşitli antiretroviral ilaçlarla üretken bir yaşam sürebilmekte ve düzgün bir tedavi ile hastalığı bulaştırmamaktadır. Günümüze kadar 30 milyondan fazla insanın ölümüne neden olmuştur ve 2019 sonu itibariyle 38 milyon insanın HIV ile yaşadığı bilinmektedir (WHO, 2020).

7- Ebola

İnsanlarda nadir görülen ölümcül bir hastalıktır. Ebola virüsü hastalığı olarak tanımlanmaktadır. Vahşi hayvanlardan insanlara bulaştıktan sonra, kan ve vücut sıvıları yoluyla insandan insana bulaşmıştır. Ortalama mortalite oranı %50’dir. Virüs ilk olarak 1976’da tanımlansa da bilinen en önemli salgın 2014-2016 yılları arasında Batı Afrika’da gerçekleşmiştir (WHO, 2020b). Bu hastalığa toplamda 29 bin kişinin yakalandığı ve on binden fazla kişinin yaşamını yitirdiği belirtilmektedir (Tapısız ve Kıykaç Altınbaş, 2020).

8-SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome – Şiddetli Akut Solunum Yolu Sendromu)

SARS bir koronavirüs (SARS-CoV) salgınıdır. Hastalığın bulaşma yolu damlacıktır. Enfekte bireyin solunum yolundan çıkan damlacıkların, başka bir bireyin solunum yollarına teması ile bulaş gerçekleşir. Salgın 2002-2003 arasında Hong Kong’da başlayarak kısa süre içerisinde dünya çapında 37 ülkeye yayılmış, 8422 vakaya yol açmış, toplamda 916 kişi bu salgında hayatını kaybetmiştir (Parıldar, 2020).

9-MERS (Middle East Respiratory Syndrome-Orta Doğu Solunum Yolu Sendromu)

MERS yine bir koronavirüs (MERS-CoV) salgını olarak ortaya çıkmıştır. 2012 yılında Suudi Arabistan’da tespit edilen ilk vakayla beraber virüsten haberdar olunmuştur. Hastalığın insanlara nereden bulaştığı tam olarak bilinmemekle beraber develerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Hastalığın özel bir tedavi yöntemi yoktur. Bu nedenle destekleyici ve komplikasyonları önleyici tedaviler uygulanmaktadır. 27 ülkede 2494 kişi enfekte olmuş ve 858 kişi hayatını kaybetmiştir (HSGM, 2017; Akbaba, Kurt ve Nazlıcan, 2014; Parıldar, 2020).

10- COVID-19 Pandemisi

Yeni bir koronavirüs tipi olan COVID-19 ya da SARS-CoV-2 pandemisi 2019 yılının sonlarına doğru Çin merkezli olarak ortaya çıkmış olup kısa sürede dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. COVID-19 yeni keşfedilen bir koronavirüsün neden olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. Sıklıkla görülen belirtileri arasında yüksek ateş, kuru öksürük ve halsizlik yer almaktadır. Daha az yaygın olsa da nazal tıkanıklıklar, baş ağrıları, boğaz ağrısı, ishal, tat ve koku kaybı gibi belirtiler de gösterebilmektedir. Çoğu insan enfeksiyona yakalandığında bahsedilen semptomları hafif bir şekilde hissetmekte ve hastalığı atlattır. Hastalığa yakalanan insanların yaklaşık %80’i herhangi bir hastane tedavisine gerek duyulmadan iyileşmektedir. Geri kalan %20 ise hastalığın belirtilerini ağır olarak yaşamakta, ciddi rahatsızlık duymakta ve solunum güçlüğü yaşayabilmektedir. Yaşlı insanlar ve arka planda tansiyon, kalp ve akciğer problemleri, diyabet ve kanser gibi hastalıkları olan insanlar yüksek risk altındaki gruplar olarak kabul edilmektedir. Virüs insandan insana hızla bulaşabilmektedir. Temel olarak ağız ve burundan damlacık yoluyla bulaşmaktadır. Bu nedenle COVID-19 salgınının başlangıcından itibaren maske ve mesafe önlemleri uygulanmaya çalışılmaktadır. Bununla beraber enfekte kişilerden yüzeyle bulaşan damlacıklara temas edildikten sonra ellerin göz, ağız veya buruna götürülmesi de bulaşa neden olabilmektedir (WHO, 2020c).

COVID-19’un bilinen özel bir tedavi yöntemi veya ilacı yoktur. Bununla beraber semptomları hafifletici ve destekleyici bir takım tedaviler uygulanmaktadır. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ilaç ve aşı çalışmalarını koordine etmektedir. Hastalık semptomlarının ortaya çıkması maruziyetten itibaren 1-14 gün olarak belirlenmiştir (WHO, 2020c).

10 Aralık 2020 tarihi itibarıyla, dünya genelinde 70 milyona yakın onaylanmış vaka mevcuttur. Toplamda 1.5 milyondan fazla kişi COVID-19 nedeniyle hayatını kaybetmiştir (WHO, 2020d).

Vaka sayıları ile ölüm sayılarının tüm dünya genelinde aşı uygulamaları yaygın bir şekilde gerçekleştirilene kadar artacağı tahmin edilebilir.

Çin’de başlayan epideminin dünyanın dört bir yanına yayılmasıyla beraber DSÖ salgını “pandemi” olarak tanımlamıştır (WHO, 2020e). Çin’in salgını kontrol etme noktasında uyguladığı yöntemler ve bu yöntemlerin başarıya ulaşması neticesinde her ülke benzer önlemleri kendi ülke özelliklerini de göz önünde bulundurarak uygulamaya başlamıştır (Kraemer vd., 2020). DSÖ pandemini durdurulması için bir takım halk sağlığı önlemlerinin alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bu önlemlerin tüm paydaşlar ve toplumun entegrasyonu ile başarıya ulaşabileceği ifade edilmektedir. Burada vakaların tespiti ve izolasyonlarının sağlanması, filyasyon uygulamaları, sosyal ve fiziksel mesafe kurallarının uygulanması gibi önlemler uygulanmaktadır. Öte yandan hastalığın iletim zincirinin kırılması için çalışma yaşamında ve sosyal yaşamda bir takım yeni yöntemlerin uygulanmasına da ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla beraber ülkelerin salgından olumsuz olarak etkilenen vatandaşlarını sosyal ve ekonomik olarak desteklemeleri de gerekmektedir (WHO, 2020f; Anderson vd., 2020).

Bu bölümde COVID-19 salgını özelinde salgınların ekonomik, psikolojik ve sosyal etkileri açıklanacak ve ekonomik etkiler ayrıca irdelenecektir.

COVID-19 ÖZELİNDE SALGINLARININ GENEL ETKİLERİ

Son dönemde yaşanan ve yayılmaya devam eden COVID-19 salgınının ortaya çıkardığı durum üzerine çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı salgının tanımlanması, özelliklerinin ortaya konulması, tıbbi araştırmalar, tedaviyle ilgili araştırmalar, aşı çalışmaları ile ilgili araştırmalardır. Öte yandan salgının ekonomik, sosyal ve psikolojik etkilerini irdeleyen çok sayıda çalışma da gerçekleştirilmiştir. Hindistan’da gerçekleştirilen bir çalışmada katılımcıların büyük bir çoğunluğunun gelirlerinde düşüş yaşadığı, karantina önlemlerinin bireyleri ekonomik ve psikolojik olarak olumsuz yönde etkilediği, genel olarak mutsuzluk düzeylerini artırdığı ifade edilmiştir (Sujathan ve Azad, 2020). Bir başka çalışmada azınlık gruplarda işsizliğin hızla arttığı ifade edilirken (Couch vd., 2020), diğer bir çalışmada işgücü katılımının ve çalışma saatlerinin azaldığı ve yine dezavantajlı grupların işsizlikten daha çok etkilendiği ifade edilmektedir (Béland VD., 2020).

Salgının psikolojik durum üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çeken bir araştırmada, hastalığa yakalanma korkusunun ve salgın nedeniyle yaşanan ekonomik problemlerin psikolojik sıkıntıları

beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Bu olumsuzluğun özellikle hali hazırda mental problemler yaşayanlarda ve kırılgan gruplarda daha yksek olabileceği ifade edilmektedir (Zhang ve Ma, 2020). Salgının Tcrkiye açısından yol açtığı ekonomik ve sosyal etkiler ile halk sağlığına ynelik olarak gerçekleştirilen bir başka araştırmada ise kadınların sosyal olarak daha fazla sorunla karşılaştıkları, erkeklerde ise algılanan ekonomik ykkn daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca aynı araştırmada kadınlarda ve üniversite oğrencilerinde genel anksiyete dzyeyinin yksek olduğu belirtilmiştir. Üniversite oğrencilerinde anksiyete dzyeyinin yksek olmasının; salgınla beraber uzaktan eğitim yntemlerine ilişkin kaygıyla beraber artış gstermiş olduğu ifade edilebilir. Bununla beraber ekonomik ve sosyal etkilerin anksiyete dzyeyi ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu belirlenmiştir (avmak vd., 2020).

Salgının yarattığı ortamın kresel anlamda mental sağlık üzerinde olumsuz etkileri olduğu ifade edilmektedir. Pandemi nedeniyle stres, anksiyete ve depresyon dzyeylerinde artış yaşandığı; bunun yanı sıra uykusuzluk, gerginlik ve korkunun yaygın bir şekilde gözlemlendiği belirtilmiştir (Torales vd., 2020). Ülkemizde gerçekleştirilen bazı çalışmalarda salgının yksek derecede kaygıya yol açtığı ifade edilmektedir (Bozkurt vd., 2020; Elmalı vd., 2020). Bir başka araştırmada ise pandeminin yarattığı sosyal hayattan uzaklaşmanın, büyük şehirlerde apartman dairelerinde kapalı kalma hissini gelecekte bir takım sağlık sorunlarına sebep olabileceği belirtilmiştir (Hotar vd., 2020).

Günümüzde yaşanan COVID-19 salgını özelinde, salgınların sadece tıbbi veya biyolojik olarak değil, sosyo-ekonomik özellikleri ile de ele alınması gerektiği ifade edilebilir. Görüldüğu gibi salgının ekonomik ve sosyal etkileri de enfekte olmayan bireylerde farklı sağlık problemlerinin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Özellikle ekonomik kaygıların bireylerin sağlığını olumsuz olarak etkilediği, gelir kaybı yaşayan kişilerin yaşam kalitesinin düştüğu, sağlığa finansal erişimle ilgili bir takım sorunların da ortaya çıkabileceği görülmektedir. Ayrıca bireyler ekonomik kaygılar nedeniyle salgın konusunda gerekli önlemleri almaktan geri durabilmektedirler. Salgın önlemleri almanın göz ardı edilmesinin dışında günümüzde birçok ülkede ekonomik ve sosyal sebeplerle ülke dzyeyinde alınan önlemlerin uygulanmadığı ve yasakların göz ardı edildiği görülmektedir. Dolayısıyla yaşanan salgının sadece halk sağlığı krizi değil, aynı zamanda bir ekonomik kriz ortamı da oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Salgınların büyük orandaki olumsuz etkilerinin yanı sıra düşük oranda da olsa bir takım olumlu etkiler ortaya çıkardığı da yadsınamaz bir gerçektir. Öncelikle alınan tedbirler kapsamında

gerçekleştirilen uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi uygulamalar aracılığı ile birçok sektörde iş süreçlerinin aksamadan devam ettirilebildiği görülmektedir. Bu anlamda hem bu dönemde hem de gelecekteki olası salgınlarda bu yöntemlerin yaygın bir şekilde kullanılabilmesine ilişkin bir alt yapının oluştuğu söylenebilir. Aynı zamanda evden çalışma yöntemi ile bireylerin yolda geçen zamanlarının ve ulaşım maliyetlerinin, ayrıca işyerinin ofislerine ilişkin maliyetlerinin azalabileceği görülmüştür. Bunun yanı sıra, iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımı ile beraber toplumun geniş kesiminde bu alanda bir farkındalık oluştuğu, salgının sona erdiği dönemlerde ve gelecek muhtemel salgınlarda da bu teknolojilerin daha hızlı ve yaygın olarak çeşitli alanlara entegre edilebileceği görülmektedir.

Bu noktaya kadar salgınlara çeşitli açılardan ortaya çıkardığı etkiler incelenmiştir. Salgınlara bireylerin sağlıkları üzerindeki etkilerinin yanı sıra, ekonomik ve sosyal yönden de bir takım etkilere sahip olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca ekonomik ve sosyal etkilerin aynı zamanda ruhsal ve fiziksel sağlığı da etkileyebileceği çeşitli araştırmalar ile ortaya konmuştur. Bu bölümde ise salgının ekonomik etkileri detaylı olarak irdelenecektir.

COVID-19 ÖZELİNDE SALGINLARIN EKONOMİK ETKİLERİ

Salgınlara, özellikle de bulaşma hızı çok yüksek olan ve sosyal ortamlarda bulunmaktan dolayı bulaşabilen ya da uluslararası hareketlilikle beraber yayılımın hızlandığı salgınlara önlenmesi için korunma ve tedavi önlemleri alınmaktadır. Son dönemde alınan bu tedbirler ise ülke ekonomileri üzerinde ciddi düzeyde olumsuz etkilere yol açmıştır. Bu durum küresel bir çeşit ekonomik kriz olarak ifade edilmektedir ve ülkemizi de etkisi altına almıştır. Yeni tip koronavirüs salgınında ülkemizde ilk vakanın açıklanmasının ardından mart ayı ortalarından itibaren iç talep kanalları ile ekonomik faaliyetler, uluslararası ticaret ve turizm de bir takım sınırlamalara tabi tutulmuştur. Ayrıca seyahat kısıtlamaları nedeniyle havayolu taşımacılığı başta olmak üzere taşımacılık sektörü olumsuz olarak etkilenmiştir. Yaşanan bu olumsuzlukların büyüme oranında düşüşe sebep olabileceği, işsizliği artırabileceği, enflasyonun artmasına neden olabileceği, ödemeler ve bütçe dengesinde bozulmayla beraber dış finansmanda da bir takım zorlukların yaşanmasına sebebiyet verebileceği ifade edilmektedir (Arabacı ve Yücel, 2020).

Salgınlara hızlı bir şekilde kontrol edilemediği ve pandemik bir salgına dönüştüğü durumlarda genellikle turizm, toplu taşıma, perakende satışlar, otel ve restoranlar gibi hizmet sektöründe keskin düşüşler yaşanabilmekte, sigorta sektörü gibi bir takım sektörler de bu olumsuzluklardan

etkilenebilmektedir. Ayrıca özellikle yoksul kesimin bu olumsuzluklardan daha derin bir şekilde etkileneceği öngörülmekte, sağlık hizmetlerinden yararlanma noktasında da özellikle hiçbir sosyal güvencesi olmayan ev kadınları, engelliler gibi dezavantajlı kesimler, hem gelir açısından hem de sosyal olanaklar açısından dışlanma ile karşı karşıya kalabilecektir (Dündar, 2020; Bilgiç Ulun, 2020). Pandemik bir salgının olumsuz etkileri genel olarak aşağıdaki gibidir (Dündar, 2020);

-Dünya ticaretini sekteye uğratabilecektir.

-İşgücü büyüklüğü ve işgücü verimliliğinin azalmasına yol açabilecek, üretim sürecinin bozulmasına ve arz şoklarına neden olabilecektir.

-Uzun vadede insan sermayesinde azalmaya neden olabilecektir.

-Ekonomik dengelerde bozulmalara yol açabilecektir.

Salgının ülkemiz üzerindeki olumsuz etkileri ise özellikle ihracatın düşmesi, turizm gelirlerinin azalması, üretimde girdi olarak kullanılan özellikle Çin kaynaklı malların ithalatında sıkıntılar yaşanması nedeniyle üretimin azalması, risk primlerinin yükselmesi, Türk Lirası'nın (TL) dış değerinde düşüş yaşanması, enflasyonun artması ve bütçe açığının artması şeklinde çok yönlü olarak ortaya çıkabileceği tahmin edilmektedir. Bu anlamda dünyada para ve maliye politikası ile diğer politika araçları kullanılarak bir takım önlemler alınacağı öngörülmektedir (Eğilmez, 2020'den akt. Arabacı ve Yücel, 2020).

Salgına bağlı makroekonomik gelişmeler ise özetle küresel büyümenin zayıflaması, gelişmekte olan ülkelerden yüksek miktarda fon çıkışlarının yaşanması, ülkemizin risk priminin artması ve TL'nin değer kaybetmesi olarak ifade edilebilir. Salgının dünya ekonomisindeki etkilerinin uzun bir dönemi kapsayacağı tahmin edilmektedir (Arabacı ve Yücel, 2020).

Ortaya çıkardığı ekonomik etkiler açısından COVID-19 salgınının 1929'da yaşanan "Büyük Buhan"dan günümüze kadarki süreçte yaşanan en büyük kriz olduğu ifade edilmektedir. Alınan önlemler ticari hayatı yalnızca temel ihtiyaçların karşılanması noktasına hapsetmiş, birçok ülkede sokaklar boşalmış, arz-talep dengesi bozulmuş ve ticaretin aksadığı görülmüştür. Öte yandan salgının hızla yayıldığı ülkelerde sağlık sistemleri aşırı zorlanmış, Büyük Buhan'a benzer şekilde işsizlik sayısı artış göstermiş, tedarik zinciri zarar görmüştür. Talebin hızla azalması ve arz tarafında ise işletmelerin nakit depolaması şeklinde bir pozisyon almaları

neticesinde arz şokları da yaşanmıştır. Aynı zamanda sağlık harcamalarının artması da ülke ekonomilerine bir yük getirmektedir (Eryüzlü, 2020).

Salgının dünya ekonomilerinde ortaya çıkardığı olumsuz etkilerin en az indirilmesi için her ülke kendine has ekonomik tedbirler geliştirmiştir (Göze Kaya, 2020). Ekonomide yaşanan sorunların hafifletilmesi için gelir transferi sağlanması ve parasal kolaylaştırmaya gidilmesi önerilmektedir. Ayrıca hali hazırda uygulanmakta olan gelir transferleri, borçların ertelenmesi, vergi ve kredilerde sağlanan kolaylıklar, doğrudan fonlama, garantili borçlar gibi önlemlerin devam ettirilmesi ve artırılması, tarım destek paketlerinin uygulamaya geçirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Arabacı ve Yücel, 2020; Göze Kaya, 2020). Bu uygulamalara örnek olarak dünyanın en güçlü ekonomileri arasında yer alan ABD’de merkez bankasının faizleri sıfıra kadar indirdiği görülmüştür. Bu tür uygulamalar diğer ülkelerde de benimsenmiştir. Öte yandan işsizliğin artması, büyümedeki problemler, kamu finansman dengesindeki bozulmalar karşısında yaşanan olumsuzluklarla mücadeledeki başarı sınırlı kalmıştır. Bu nedenle uluslararası finans kuruluşları, krizlerin etkilerini azaltmak ve iflas riskini düşürmek için destek programları başlatmışlardır. Bu kapsamda yüze yakın ülke IMF’den destek istemiştir (Göze Kaya, 2020). Literatürde COVID-19’a benzer şekilde hızla ve geniş bir alana yayılan salgınların ekonomik maliyetlerine ilişkin çok az sayıda çalışma olduğu ifade edilmektedir. Bununla beraber mevcut salgının etkileri incelenmeye devam edilmektedir. Bu kapsamda alınan önlemlere ilişkin destek paketlerinin 10 trilyon dolara yaklaştığı belirtilmiştir (Eryüzlü, 2020). Ülkemizde merkez bankasının parasal genişleme hamleleriyle beraber bazı ekonomik paketler de açıklanmıştır. Burada ithalat/ihracat kısıtlamaları, tavan fiyat uygulamaları, kısa çalışma ödeneği, kredi desteklerinin ön plana çıktığı görülmektedir (Eryüzlü, 2020).

2019 yılının tümünde küresel hasıla %2,9 oranında büyümüş, salgın öncesi tahminlerde ise 2020 yılında bu oranın %3,4 olacağı öngörülmüşken, salgınla beraber bu oranın %4,9 daralma olarak tam tersine döneceği tahmin edilmektedir. Özellikle dünya ekonomisinde önemli bir yeri olan Çin başta olmak üzere bazı Asya ekonomilerindeki salgın kaynaklı olumsuzluğun küresel hasıla üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan son dönemde özellikle Çin ve ABD arasında yaşanan ticaret savaşları, salgın nedeniyle ticaret hacminin daralması nedeniyle bir nevi askıya alınmıştır. Bu durum da salgının yarattığı etkinin derinliğini ifade etmek için güzel bir örnek teşkil etmektedir. Tam zamanlı iş kaybının ise salgının yeni yayılmaya başladığı yılın ilk çeyreğinde yüz milyondan fazla olduğu tespit edilmiştir (TCCSBB, 2020). İstihdamda yaşanan sıkıntılar, çalışanların gelirlerinde azalmaya veya gelirlerini tamamen

kaybetmelerine yol açacağı için tüketime olan talebin azalmasıyla beraber ekonomilerin resesyon yaşayabileceği ifade edilmektedir (Bilgiç Ulun, 2020).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde küçülme yaşanacağı öngörülmektedir. Özellikle petrol ihracatçısı gelişmekte olan ülkelerin düşen enerji fiyatları nedeniyle ekonomik problemler yaşayacağı, örneğin Rusya için sert bir resesyonun beklendiği öngörülmektedir. Öte yandan Güney Afrika, Hindistan ve salgını kontrol altına almakta zorlanan Latin Amerika ülkelerinde de benzer problemlerin yaşanacağı ifade edilmektedir. Bununla beraber, ekonomisi turizm sektörüne bağımlı olan ülkelerde turizm sektöründe toparlanmanın gecikmesi durumunda krizden çıkışın daha uzun zaman alabileceği değerlendirilmektedir (TCCSBB, 2020).

Ülkemizde toplam üretim başlıca hizmetler, sanayi, inşaat ve tarım sektörleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Yaşanan salgın tüm sektörleri aynı şekilde etkilememekte, bazı sektörlerde yavaşlama ve ciddi kayıplar gözlenirken, bazılarında ise artış görülmektedir. Buna örnek olarak ulaşım, turizm gibi sektörlerin ciddi darbe aldığı; buna karşılık olarak ise temizlik maddeleri, maske yapımı, online alış-veriş, uzaktan eğitim sistemleri gibi alanlarda artış yaşandığı görülmektedir. İthalat ve ihracatta da durgunlaşma yaşanabileceği göz önünde bulundurulduğunda toplam ekonomik faaliyetlerin yavaşlayacağı ve net bir makroekonomik kaybın ortaya çıkabileceği ifade edilebilir (Demir, 2020).

COVID-19 kaynaklı olarak ortaya çıkan ekonomik krizin, daha önce yaşanan krizlerin neredeyse tümünde farklılaştığı bir takım özellikleri vardır. Bunların başında ise hem arz hem de talepte yaşanan düşüş gelmektedir. Uygulanan karantina önlemleri, insanların evde kalmaları gerektiğinin ifade edilmesi gibi nedenler talebi azaltmış, azalan taleple beraber çalışanların evlerinde kalmaları da üretimin azalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan gelir kayıpları da ekonomide daralmaya neden olmaktadır. Bu anlamda en çok hizmet sektörünün olumsuz etkilendiği görülmektedir. Özellikle lokanta/restoran ve otel işletmeleri ile halka hizmet sunan küçük işletmeler kapatılmıştır. Giyim ve ayakkabı üretimi durma noktasına gelmiştir. Bu bağlamda salgının yarattığı etkilerden olumsuz olarak etkilenen sektörler aşağıdaki gibi özetlenebilir (TÜRMOB, 2020; Kayabaşı, 2020; Dündar, 2020);

-Turizm

-Ulaşım

-Otomotiv

- İnşaat ve emlak
- İmalat sanayi
- Tekstil ve konfeksiyon
- Finansal hizmetler
- Enerji
- Tarım
- Eğitim
- Yazılı medya ve matbaacılık
- Sanatsal faaliyetler
- Sağlık dışındaki serbest meslekler
- Denetim ve mali müşavirlik sektörü.

Salgınların olumsuz etkilediği sektörlerin yanı sıra olumlu etkilediği sektörler de mevcuttur. Örneğin sağlık sektörü ekonomik anlamda olumlu etkilenen sektörlerden bir tanesidir. Sağlık hizmetlerine olan talep artmış, sigortalar salgın paketlerini kapsamalarına dahil etmeye başlamış, kamu sağlık harcamaları artış göstermiştir. Salgın aynı zamanda kamunun sağlık alanındaki önemini de bir kez daha gözler önüne sermiştir. Öte yandan gıda ve perakende sektörü kısa vadede olumlu etkilenmiş, karantina dönemlerinde ve öncesinde bireylerin bu tür harcamaları artmış ve çoğu alanda talep arzı aşacak noktaya gelmiştir. Ancak uzun vadede bu durum tersine dönebilecek ve bir daralma yaşanabilecektir. Uluslararası gıda ticaretinin yavaşlaması, sektörü uzun vadede olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir. E-ticaret sektörü de bu dönemde kazançlı çıkan alanlardan bir tanesidir. Yaşanan krizin son bulmasının ardından da bu alanın kazancını koruyacağı, pazarını büyütmüş olarak faaliyetlerini sürdüreceği beklenmektedir (TÜRMOB, 2020).

Salgınlar neticesinde ülke ekonomilerinde yaşanması beklenen sorunları özetlemek gerekirse (Yılmaz, 2020);

- Sert ekonomik daralma (GSYİH’da sert düşüş),
- Hızlı artan işsizlik,
- Sanayi üretiminde sert düşüş,

- Kapasite kullanım oranlarında sert düşüş,
- Yabancı sermaye girişinde “ani duruş”
- Turizm gelirlerinde azalma,
- Borçlanma faizlerinde artış,
- Özel sektör borçlarının ödenememesi,
- Vergi tahsilatında azalma,
- Kamu maliyesine ilave yük,
- Borsalarda ciddi kayıplar,
- Bireylerin gelir kaybına uğraması.

Salgın kapsamında yaşanan ekonomik problemlerin çözümü için ise alınan önlemlere ilişkin genel başlıklar özetle şu şekildedir (Yılmaz, 2020; Eryüzlü, 2020; TÜRMOB, 2020);

- Vergilerin ertelenmesi
- KOBİ’ler için kredi destekleri
- Kısa çalışma ödenekleri
- Helikopter para uygulaması
- Faiz indirimleri
- Reel ekonomiye yönelik likidite aktarımı
- Stratejik öneme sahip işletmelere kamu desteği
- Doğrudan gelir destekleri
- İşten çıkarma yasakları ve çalışanlara devlet destekleri
- Salgından etkilenen işletmelerde çalışanların maaşlarının üçte ikisinin devlet tarafından yapılması
- Kredi borcu olan işletmeler için borç erteleme paketleri
- Düşük gelirli bireyler için düşük faizli kredi uygulamaları

Salgın nedeniyle yaşanan olumsuzluklara karşı ülkeler farklı oranlarda mali tedbirler almışlardır. Bu tedbirler Duran ve Acar (2020) tarafından aşağıdaki tablo ile özetlenmiştir;

Ülkeler	Mali Tedbir Büyüklüğü	GSYH(%)	Konusu
ABD	2 trilyon dolar	10	Alınan tedbirler için
Almanya	756 milyar avro	18	Köklü kurumları korumak ve sosyal yardımlar için
İngiltere	350 bin GBP	11,8	Alınan tedbirler için
Kanada	107 bin Kanada doları	6,2	Alınan tedbirler için
Çek Cum.	100 bin CZK	1,8	Alınan tedbirler için
İtalya	400 milyar avro	15	İç piyasa ve ihracata yönelik destekler
Rusya	1.4 tn RUB	1,8	Alınan tedbirler için
Türkiye	100 milyar Lira	185	Artan krediler, daha düşük vergiler, ertelenmiş ödemeler
İspanya	200 milyar avro	20	Kamu ve özel sektöre destek
Japonya	1 trilyon dolar	20	Kamu ve özel sektöre destek

Kaynak: Duran ve Acar, 2020

Görüldüğü gibi en yüksek mali tedbir ABD'den gelmiştir. ABD toplam 2 trilyon dolar büyüklüğünde mali tedbir almıştır ve bu meblağ GSYH'nın %10'una tekabül etmektedir. GSYH oranına bakıldığında en büyük kapsamlı tedbirlerin ise İspanya ve Japonya'da alındığı görülmektedir. Türkiye ise bu anlamda 100 milyar liralık bir mali tedbir almıştır ve bu da GSYH içerisinde yaklaşık %2'ye tekabül etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde salgınlarla ilgili kullanılan terminoloji açıklanmış, bunun ardından ise dünya tarihinde görülen en büyük salgınlara yer verilerek bu salgınlara ilişkin genel bilgiler verilmiştir. Son olarak günümüzde halen devam etmekte olan COVID-19 salgınına ilişkin bilgiler aktarılmıştır. Benzer şekilde COVID-19 özelinde salgınların toplumlar üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Salgınlara toplumlar üzerinde çok çeşitli etkileri olduğu ifade edilebilir. Bu etkilerin başında ekonomik etkiler gelmektedir. Salgınlara ekonomi üzerindeki etkileri, olumsuz yönde etkilediği sektörler ile olumlu olarak etkilediği sektörler açıklanmıştır. Bu çerçevede ülkelerin salgınla mücadele kapsamında aldıkları ekonomik tedbirlere yer verilmiştir. Salgınlara insanlar üzerinde psikolojik, sosyal ve ekonomik etkileri olduğu bilinmektedir ve bugün de yaşanan salgın sürecinde bu etkilere direkt olarak şahit olunmaktadır. Hem bireysel bazda hem de ülkeler bazında salgının ekonomi üzerinde yüksek derecede olumsuz etkileri vardır. Bu bağlamda burada salgınlar kapsamında alınması gereken önlemlere ilişkin bir takım önerilere yer verilecek ve bölüm sonlandırılacaktır.

Öncelikle salgınla mücadelede küresel işbirliğinin güçlendirilmesinin büyük bir önem arz ettiği ifade edilmelidir. Bu anlamda hem salgının tespit edilmesi hem de salgın yönetiminde başarısı sınırlı kalan uluslararası organizasyonların yapısının yeniden değerlendirilmesi, gözden geçirilmesi gerekmektedir. Öte yandan salgından en çok düşük gelirli kesimlerin etkilendiği yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla, geçmişten bu yana gündemde olan eşitsizlikler konusunun daha derinlemesine irdelenmesi ve eşitsizliklerle mücadele konusunda daha somut adımların atılması gerektiği ifade edilebilir. Bu anlamda ülkelerin hem ulusal bazda çalışmalar yapmaları hem de uluslararası kuruluşlarla beraber eşitsizliklerle mücadele noktasında kullanılabilir stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Ülkelerdeki sağlık sistemleri ve sağlık alt yapıları gözden geçirilmelidir. Bununla beraber sosyal güvenlik sistemlerinin gerekli korumayı sağlaması ve daha adil bir şekilde yeniden organize edilmesi gerektiği öne çıkmaktadır. Vatandaşların yönetimlere olan güveninin sarsılması, bireylerin yaşadıkları işsizlik sorunları ve gelir kaybı nedeniyle yaşanan güvensizliğin çözümü için krizlerin etkilerinin minimuma indirilmesi gerekmektedir. Arz ve talebin aynı anda düşmesi, kamu harcamalarının artması, borçlanma gibi nedenlerle ekonominin durma noktasına gelen çarklarının yeniden harekete geçirilmesi noktasında önlemler alınmalıdır. Salgın sürecinde yaşanan ciddi tedarik problemleri özellikle sağlık hizmetlerinde kullanılan tıbbi malzeme ve ekipmanlara erişimde yaşanan küresel sorunlar göstermiştir ki, ülkeler özellikle kritik öneme sahip olan sektörlerde kullanılan ürünlere öncelik vermelidir (Yılmaz, 2020).

Evde kalmak zorunda olan bireylerin ödemelerinin ertelenmesi, bazı zorunlu ödemelerinin üstlenilmesi gibi önlemler de alınmalıdır. Salgın nedeniyle işini kaybedenlere ve gelirsiz kalanlara gerekli nakit destek verilmeli; ev ile ilgili giderlerine yönelik ilave destekler sağlanmalıdır. KOBİ ve esnafların nakit akışlarının bozulması nedeniyle zor duruma düşmelerinin engellenmesi veya varlıklarını devam ettirebilmeleri için bir nakit akımı yaratılmalı, bu işletmelerin mali yükümlülükleri kriz sonrası dönemlere ertelenmelidir. Yaşanan iflaslar nedeniyle bankaların etkilenmesi ve finansal bir krizin yaşamasının engellenmesi, kriz sonrası dönemler için de son derece büyük bir önem arz etmektedir. Sağlık alt yapısının geliştirilmesi ve kamunun sağlık hizmetlerindeki ağırlığının artırılması gerekmektedir. Burada ayrıca büyük bir risk altında çalışan sağlık çalışanlarının motivasyonlarını kaybetmemeleri için maddi ve manevi önlemler alınması gerektiği de ifade edilebilir. İşverenlerin istihdam maliyetlerini azaltıcı önlemler alarak işten çıkarmalar en alt düzeye indirilmelidir. Kara borsa olarak ifade edilen kayıt dışı ekonominin oluşmasının önüne geçilmeli, salgın dönemlerinde

ihtiyaç duyulan temel yaşamsal mal ve hizmetler ile salgınların kullanımını gerektirdiği mal ve hizmetlerin tedarik zincirinde aksamalar yaşanmaması adına önlemler alınmalıdır (TÜRMOB, 2020).

KAYNAKLAR

- Akbaba, M., Kurt, B., Nazlıcan, E. (2014). Yeni Coronavirus Salgını: MERS-CoV. Türkiye Halk Sağlığı Dergisi, 12(3), 217-227.
- Anderson RM, Heesterbeek H, Klinkenberg D and Hollingsworth TD (2020) How will country-based mitigation measures influence the course of the COVID-19 epidemic. The Lancet 395(10228): 931-934.
- Arabacı, H., Yücel, D. Pandeminin Türkiye Ekonomisine Etkileri Ve Türkiye Merkez Bankası Tarafından Finansal İstikrarı Sağlamak Amacıyla Alınan Önlemler. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 9(2), 91-98.
- Béland LP, Brodeur A, Wright T. The Short-term economic consequences of covid-19: exposure to disease, remote work and government response. IZA Discussion Paper No. 13159. 2020. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3584922> 25.
- Benedict, C. A. (1996). Bubonic plague in nineteenth-century China. Stanford University Press.
- Bennett, J. V., Jarvis, W. R., & Brachman, P. S. (Eds.). (2007). Bennett & Brachman's hospital infections. Lippincott Williams & Wilkins.
- Bilgiç Ulun, A. (2020). Covid-19 salgınının küresel düzeyde incelenmesi: Ekonomik etkiler ve vergisel önlemler. Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 2(2), 89-102.
- Bozkurt, Y, Zeybek, Z, Aşkın, R . (2020). Covid-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri Ve Terapötik Müdahaleler. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,19(37),304-318.<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/753233>
- Cameron, P., Little, M., Mitra, B., & Deasy, C. (2019). Textbook of Adult Emergency Medicine E-Book. Elsevier Health Sciences.
- Ceyhan, M. (2006). Avian influenza (kuş gribi, tavuk vebası): yaşadığımız bir salgının ardından. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 49, 81-89.

- Cinel, E. A. (2020). Covid-19'un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 124-140.
- Couch KA, Fairlie RW, Xu H. The Impacts of covid-19 on minority unemployment: first evidence from april 2020 cps microdata (May 18, 2020). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3604814> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3604814>
- Çavmak, D., Çavmak, Ş., Söyler, S. (2020). A cross-sectional examination of the effects of COVID-19 on Turkish community: an integrated perspective of social, economic and public health issues. *Management in Health*, 14 (2), 8-13.
- Demir, İ. (2020). Kovid-19 Salgının Seyri ve Türkiye Ekonomisi. *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar (ULİSA) Enstitüsü, ULİSA* 12 (1), 7-16.
- Dry, S., & Leach, M. (2010). *Epidemics: science, governance and social justice*. Routledge.
- Duran, M. S., Acar, M. (2020). Bir virüsün dünyaya ettikleri: covid-19 pandemisinin makroekonomik etkileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*. 10 (1), 54-67.
- Dündar, N. (2020). Küresel salgınların makroekonomik etkileri üzerine bir araştırma. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(52), 837-852.
- Dündar, N. (2020). Küresel salgınların makroekonomik etkileri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (52), 837-852.
- Elmalı, A, D, Bebek, N, Yıldırım, İ, Ayta, S, Altındağ, E, Aslan, K, Velioglu, S, K, Yeni S, N. COVID-19 and Epilepsy: Its Effects on Seizures, Treatment and Social Life. *Epilepsi*. 2020; 26(2): 49-58. DOI: 10.14744/epilepsi.2020.82713.
- Eryüzlü, H. (2020). COVID-19 ekonomik etkileri ve tedbirler: Türkiye'de "Helikopter Para" uygulaması. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1), 10-19.
- Ferguson, N. M., Keeling, M. J., Edmunds, W. J., Gani, R., Grenfell, B. T., Anderson, R. M., & Leach, S. (2003). Planning for smallpox outbreaks. *Nature*, 425(6959), 681-685.
- Göze Kaya, D. (2020). Koronavirüs Pandemisinin Küresel Ekonomideki İzleri: Kamu Finansman Dengesi, Ticaret Hacmi, Enflasyon, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 221-237.

- Hotar, N , Omay, R , Bayrak, S , Kuruüzüm, Z , Ünal, B . (2020). Pandeminin Toplumsal Yansımaları . İzmir İktisat Dergisi , 35 (2) , 211-220 . DOI: 10.24988/ije.202035201
- HSGM, (2017). <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bulasici-hastaliklar/mers-co-v/mers-cov-liste/mers-co-v.html>, Erişim tarihi: 15.09.2020.
- Kara, A. (2010). Domuz Gribi (Pandemik İnfluenza 2009, İnfluenza 2009 H1N1). Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 53(1), 42-58.
- Kayabaşı, E. T. Covid-19'un tarımsal üretime etkisi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5), 38-45.
- Keeling, M. J., & Gilligan, C. A. (2000). Metapopulation dynamics of bubonic plague. Nature, 407(6806), 903-906.
- Kraemer MU, Yang CH, Gutierrez B, Wu CH, Klein B, Pigott DM., ... and Brownstein JS (2020) The effect of human mobility and control measures on the covid-19 epidemic in china. Science 368(6490): 493-497.
- LeMay, M. C. (2016). Global Pandemic Threats: A Reference Handbook: A Reference Handbook. ABC-CLIO.
- Macfarlane J. T., Lim, W. S. (2005). Bird flu and pandemic flu. BMJ, 331, 975-976.
- Magnus, M. (2012). Essential readings in infectious disease epidemiology. Jones & Bartlett Publishers.
- Merson, M. H., Black, R. E., & Mills, A. J. (2011). Global health: Diseases, programs, systems, and policies. Jones & Bartlett Publishers.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgımları. Tepecik Eğit. ve Araşt. Hast. Dergisi, 30, 19-26.
- Parıldar, H., Dikici, M.F. (2020). Pandemiler tarihi, Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi, 12 (1).
- Patil, R. (2018). Community Medicine: Practical Manual-E-Book. Elsevier India.
- Sastry, A. S., & Bhat, S. (2018). Essentials of medical microbiology. Jaypee Brothers, Medical Publishers Pvt. Limited.

- Shortridge, K. F. (1999). The 1918'Spanish'flu: pearls from swine?. *Nature medicine*, 5(4), 384-385.
- Stich, A., Oster, N., Abdel-Aziz, I. Z., Stieglbauer, G., Coulibaly, B., Wickert, H., ... & Lanzer, M. (2006). Malaria in a holoendemic area of Burkina Faso: a cross-sectional study. *Parasitology research*, 98(6), 596-599.
- Sujathan PK, Azad P. Social impact of lockdown in kerala: a case study (April 25, 2020). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3587603>.
- Tapisiz OL, Kiykac Altınbas S. Microorganisms existed before us on the blue planet: The history of pandemics. *Turk J Womens Health Neonatol* 2020; 2(2): 53-69.
- TCCSBB, (2020). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler Bülteni. 2020/1-2.
- Torales J, O'Higgins M, Castaldelli-Maia JM, Ventriglio A. The outbreak of covid-19 coronavirus and its impact on global mental health. *International Journal of Social Psychiatry*. 2020; 66(4): 317-320 <https://doi.org/10.1177/0020764020915212>.
- TÜRMOB (2020). Korona Salgınının Türkiye Ekonomisine Etkisi Değerlendirmeler ve Öneriler Raporu, TÜRMOB Yayınları-503.
- Tyagi, K., Pande, B. (2007). *Concepts of Biology XII*. Rastogi Publications.
- Varga, J. G. (2014). *Restoring Balance:(The Power of Introspection and Timeless Wisdoms)*. Balboa Press.
- Vega, F. E., & Kaya, H. K. (2012). *Insect pathology*. Academic press.
- Webb, P., Bain, C., & Page, A. (2017). *Essential epidemiology: an introduction for students and health professionals*. Cambridge University Press.
- WHO (2020b) WHO announces COVID-19 outbreak a pandemic. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/who-announces-covid-19-outbreak-a-pandemic>, Erişim tarihi: 15.09.2020.

- WHO (2020f) Coronavirus disease 2019 (COVID-19) Situation Report – 72. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331685/nCoVsitrep01Apr2020-eng.pdf>, Erişim tarihi: 15.09.2020.
- WHO, (2020). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/hiv-aids>, Erişim Tarihi: 15.09.2020.
- WHO, (2020b). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ebola-virus-disease>, Erişim Tarihi: 15.09.2020.
- WHO, (2020c). Q&A on coronaviruses (COVID-19). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>, Erişim tarihi: 15.09.2020.
- WHO, (2020d). WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard. <https://covid19.who.int/>, Erişim tarihi: 15.09.2020.
- Wobeser, G. (2007). Disease in Wild Animals: Investigation and Management. Berlin: Springer-Verlag.
- Woodley, C. M., Downs, C., Bruckner, A. W., Porter, J. W., & Galloway, S. B. (2016). Diseases of coral. Wiley Blackwell.
- Yaralı, S. (2019). Bulaşıcı hastalıklar epidemiyolojisi. N. Karabulut (Ed.), Epidemiyoloji. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, ISBN: 978-605-7638-63-2.
- Yılmaz, M.L. (2020). Kovid-19 salgını ve sonrası ekonomi boyutu ile ilgili değerlendirmeler. Polis Akademisi Yayınları: 91.
- Youngerman, B. (2008). Pandemics and global health. Infobase Publishing.
- Zhang Y, Ma ZF. Impact of the covid-19 pandemic on mental health and quality of life among local residents in liaoning province, china: a cross-sectional study. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2020;17(7): 2381